

DE FØRSTE DANSKE FILMFOREVISNINGER

AF MARGUERITE ENGBERG

Den 7. juni 1896, knap et halvt år efter, at verdens første filmpremière fandt sted i Paris, nåede den nye kunstart her til landet. Norge havde været lidt tidligere på færde. To måneder tidligere havde de tyske brødre *Skladanowsky* demonstreret deres bioscophilleder i Oslo „Cirkus Variété“. Sverige fulgte tæt i hælene på de to nabolande. Det var danskeren *Harald Limkilde*, direktør for Koncertpalæet i København, der første gang – den 28. juni samme år – viste Lumièrefilm i Malmø. Oprindelig havde han tænkt sig at præsentere den nye opfindelse herhjemme, men da lejligheden bød sig til at vise opfindelsen under en industrimesse i Malmø, slog han til. Samme dag som Sverige fik også Finland sin første filmforestilling, der fandt sted i Helsingfors.

Den mand der introducerede de levende billeder i Danmark var *Lauritz Vilhelm Pacht* (1843–1912). Det var en mand af mange interesser. Han begyndte som bogtrykker, gennemgik derefter Akademiets malerskole og udstillede til sin død på Charlottenborg. Han oprettede også en af de første reproduktionsanstalter herhjemme og anlagde en farvefabrik. Endelig var han en kendt skikkelse inden for den københavnske forlystelsesverden. Det er i denne egenskab, han har vor interesse her. I 1896 blev han direktør for „Panorama“, der lå på Rådhuspladsen. Her fremviste han dioramaer, optiske illusioner, voksfigurer og lignende. I foråret 1896 rejste han til Paris for at finde nyheder til sit etablissement, og her besøgte han biografen i „Grand Café“, hvor brødrene *Lumières* opfindelse kinematografen igennem måneder havde været den store succes. Pacht blev begejstret og fik fat på et forevisningsapparat og nogle film. Den 7. juni fandt så premièren sted. I aviserne kunne man læse følgende annonce:

„I Københavns Panorama forevises daglig

2–11 hver fulde Time Kinoptikon (levende billeder) i den Frie Udstillings Lokaler, Raadhushuspladsen. Entré 50 Øre, Børn 25 Øre“. Navnet Kinoptikon, som Pacht selv var mester for, var uden tvivl blevet til i analogi med det nærliggende Panoptikon på Vesterbrogade.

Allerede næste dag omtales begivenheden i „Politiken“. Anmelderen skrev blandt andet:

„Man sidder i Mørke og stirrer paa et stort Stykke hvidt Lærred. Saa begynder det. Lærredet faar Liv og forskellige mondæne Scener oprulles for os . . . Et Jærnbantog kommer rullende, først hastigt, derpaa med aftagende Fart lige ned mod Tilskuerne. Stationsforstanderen kommer ud, vigtig som alle Stationsforstandere. Dragere springer til, Vogndøre smækkes op, Herr og Damer stiger ud, andre stiger ind, Toget sætter sig igen i Bevægelse og kører bort . . .“

Denne filmpremière var dagens begivenhed. Den 10. juni ankom Kong Christian IX og dronningen med børn og følge for at se de levende billeder. Især kongefamiliens børn morede sig dejligt, stod der at læse i avisen dagen efter. Pacht kom i det hele taget ikke til at savne presseomtale af sit kinoptikon. Ved en dramatisk brand den 18. juni, knap 14 dage efter åbningen, brændte apparatet og en del af træbygningen. Branden viste sig snart at have været en hævnakt, påsat af en elektriker, som Pacht havde afskediget. Dog allerede den 30. juni kunne Pacht genåbne med nyt apparat og nye film. Men alligevel – den store succes blev de levende billeder ikke i denne omgang. Det blev kun et kuriosum, som Pacht nu og da tog frem – så sent som 1899 findes en annonce i avisen om kinoptikon i „Panorama“. Og en anden ting, der er værd at slå fast: De levende billeder var kun en del af et større program, der bestod af de førømtalte dioramaer, voksfigurer o.s.v. Derfor kan man ikke, som enkelte har gjort det, kalde „Panorama“ for landets første biograf. Som vi skal se, varede det adskillige år før vi her i Danmark turde basere et forlystelsesetablissement på film alene.

Allerede fire dage efter premièren i „Panorama“ blev der vist film endnu et sted i København. Den 11. juni 1896 kom brødrene *Skladanowsky* ned fra Norge, hvor de jo som før nævnt havde vist deres opfindelse. De optrådte i Pantomimeteatret i Tivoli, og det lykkedes dem at holde deres program en hel måned. Mindre held havde en franskmænd ved navn *Charles Marcel*, der den 7. juli 1896 i Koncertpalæet viste sin „kinematograf“. Hans forestilling fik en nedsablende kritik og holdt sig kun i to dage. Ved en nærmere undersøgelse viser det sig også, at han var noget af en

Vimmelskaflet 47 lå Ole Olsens „Biograf-Theatret“. Biografen begyndte den 23. april 1905.

outsider. Han reklamerede ganske vist med en „parisisk kinematograf“, men det program, han viste, bestod for størstedelen af amerikanske kinetoscopp billeder af edisonsk fabrikat. Disse billeder var ikke beregnet på at blive forstørret og projiceret på en skærm, så anmeldernes klage over filmenes usædvanligt dårlige kvalitet må have været yderst velbegrunnet.

I det næste halve år synes Pacht at have været den eneste, der viste film i byen. Men så den 1. april dukker en Mr. Swanson op og viser levende billeder i „Nationals Variété“. Programmet, der blot var et nummer blandt variétéens mange andre numre, omfattede film, der viste „badende Damer“ og „Postillonkørsel“.

Samme år viste en anden pioner, Carl Hasager, film i et lokale i Købmagergade 65. Hasager havde ikke succes med foretagendet og måtte lukke efter en måned.

Men den 26. december 1897 er vi nået frem til en af dansk filmhistories betydningsfulde datoer. Den dag fandt den første offentlige forevisning af danske film sted. Det foregik i Pachts „Panorama“, og det var Lars Peter Petersen, eller som han senere kaldte sig Lars Peter Elfelt, der havde optaget filmene, hvis titler var: „Asfaltlæggere“, „Brandvæsnet rykker ud“, „Svanerne i Sortedamssøen“ og „Svanerne fanges ind“. Det drejede sig med andre ord udelukkende om reportagefilm. Den 28. december, to dage efter, omtaler „Politiken“ bevidenheden:

„Kinoptikon havde med Julen indledt en hel ny Æra, idet den i Juledagene for første Gang har forevist levende Billeder med køben-

havnske Sujets“. Hvem der havde lavet filmene omtales ikke.

I efteråret 1898 tager udviklingen fart. Alle Københavns variétéer har øjensynligt besluttet, at de vil give levende billeder i deres underholdning. Direktør Peter Rasmussen i „Cirkus Variété“ kommer først. Her viser en Hr. Swanborough fra den 23. september og fremefter sin „wargraph“. Forestillingen var lagt således an, at publikum skulle tro, at de sad i et tog og så forskellige panoramaer glide forbi sig. I annoncen i avisen stod da også: „Togget gaar 10¹⁵“. Man „kørte“ gennem tunneler, over broer, langs skummende fosser, og, hvad der havde givet forestillingen dens navn, man så til sidst aktuelle billeder fra den spansk-amerikanske krig. – Til alt held for opfinderen af wargraphen var der mange småkrige dengang, så programmet kunne allerede næste måned fornyes med billeder fra den engelsk-ægyptiske krig, og senere fulgte så billeder fra boerkrigen. Mr. Swanboroughs operatør, en englænder ved navn A. James Gee, overtog efter nogen tids forløb wargraphen. Efter at engagementet i „Cirkus Variété“ var udløbet, rejste Gee rundt i landet med wargraphen. Han slog sig ned her i landet, i 1905 blev han medstifter af Ole Olsens biograf, og kort efter åbnede han „Citybiografen“ i Ålborg, som han stadig ejer.

Efter „Cirkus Variété“ kommer „Arenateatrets Variété“ den 27. oktober 1898 med sin „Triograph“. I dette tilfælde reklameres der med, at lærredet har „Prosceniets Størrelse“, eller som der mere tydeligt angives i en senere annonce: 30 fods størrelse. Premièreprogram-

met bestod af film om iltog, (iltog kunne man slet ikke stå for), en brandudrykning (Londons brandvæsen), Niagaravandfaldene, og til sidst endnu et iltog, denne gang gennem tunneler. Anmelderen af filmene var dog især imponeret af den ledsagende musik, der da også for sin tid og alle tider må have været usædvanlig:

„Hr. Ulrich Andersens flinke Orkester ledsager Forestillingen med en Musik, i hvilken Klokkelænten, skingrende Piber og Lokomotivets Stønnen bidrager fortræffeligt til at frembringe den tilsigtede Illusion“.

Samme anmelder kommer ind på de mange navne, man har givet filmforestillingerne og siger, at P. Rasmussen i „Cirkus Variété“ kalder det „Biograf“. Denne udtalelse er meget interessant, da det så vidt jeg ved er første gang, at ordet biograf bruges i denne betydning på dansk.

To dage efter „Arenateatret“'s première, den 29. oktober, kommer endnu en première, denne gang hos „Concert du Boulevard“. Og annoncen lyder:

„Hvor ser man de bedste levende Lysbilleder? I Vitagraphen, Concert du Boulevard. Toget afaar Kl. 11.“ Programmet lød imponerende: „Kong Oskar med Følge ankommer til Stockholmdustillingens Aabningsfest samt 200 forskellige Billeder“.

Og så til sidst, igen to dage efter, den 1. november, kommer turen til „Scala Variété“. Her viser den tyske opfinder *Oscar Messter* sin „cosmograph“. Af anmeldelsen i „Politiken“ dagen efter forstår man, at nu er folk ved at blive overfodrede med filmforestilling: „Efter at alle mulige Variétéer har anskaffet sig levende Billeder er ogsaa Scala Variétés Direktør kommen i Tanker om, at han burde have disse paa sit Program . . . Selvfølgelig undgaar man hverken Jærnbanetoget eller Tunnelen, skønt Publikum vel nu snart maa have kørt sig træt. Til en Forandring tænkes Publikum her anbragt i en Bremskalesche ovenpaa en af Vognene. Illusionen er ikke ringe. Af de øvrige Billeder er nogle Gengangere andet Steds fra; andre er tyske Fantasifrembringelser af en rædselsvækkende Humor. Gennemsnitlig er Billederne varligere end de, der ses paa Byens øvrige Variétéer, omend der findes et Par Undtagelser.“

Der er to bemærkelsesværdige ting i denne anmeldelse. Den første er omtalen af de tyske film. Kendskabet til de tidligste tyske film er yderst ringe, så man er taknemmelig for alt, hvad man kan opsnappe om dem. Den anden er anmelderens påstand om, at filmene skulle være af ringere kvalitet end hvad man ellers så. Dette er meget mærkværdigt, da Messter

netop er gået over i filmhistorien som opfinder af en metode til at forøge billedernes skarphed.

Men anmelderens dom er sikkert ikke særlig solid. Han havde jo på forhånd indrømmet, at han var led og ked af filmiske togrejser.

Filmforestillingerne på de forskellige variétéer holdt sig gennemsnitlig to-tre måneder, og bortset fra en enkelt nyhed i „Cirkus Variété“, en „Biomatograph“, der såvidt man kan se har lignet de andre forestillinger, sker der ikke noget nyt i hovedstaden på filmens område før 1899. Den 2. september dette år åbnes i „Hafnia“'s ejendom, Amagertorv 6, et forlystelsessted, der kalder sig „Panorama Hafnia“. „Hafnia“ var egentlig en videreførelse af et tidligere etablissement „Elektra“, der var åbnet i april 1902. I „Elektra“ kunne man ligesom i Pachts „Panorama“ se dioramaer, lysbilleder og lignende, og ved åbningen havde man talt om, at programmet til maj skulle suppleres med levende billeder. Men foretagendet lader ikke til at være gået godt. Fra omkring midten af maj forsvinder annoncerne i avisen, og så vidt man kan se, har der ikke været vist film i „Elektra“. „Hafnia“ førte linjen fra „Elektra“ videre, viste stadig dioramaer og hvad man ellers havde set på Amagertorv 6, men allerede åbningsdagen viste man desuden film. Og den, der havde produceret filmene, var Peter Elfelt. Ved premiéren sås, for at citere annoncen i avisen: „Badescene fra Skovshoved og Et livfuldt Cyklesammenstød fra en københavnsk Gade“. Nogle dage efter udvides programmet med en film, der kaldes „Paa Strøget udenfor Ranchs Ur“. Det var en optagelse af tilfældigt forbigående på dette københavnerens yndlingsmødested. Og endelig omkring den 25. november samme år kommer filmen om kongefamilien, der blev det største trækplaster i „Hafnia“'s korte levetid. Filmene var optaget i Bernstorffs Slots have, og man så forskellige af de kongelige, bl. a. den senere Chr. X, den senere Dronning Alexandrine, Prins Aage og Prins Viggo. Men filminteressen var dalende og allerede 1900 måtte „Hafnia“ lukke. På samme tidspunkt som Elfelt viste film på Amagertorv, havde „Cirkus Variété“ succes på to vidt forskellige film. Den ene var en rekonstrueret reportagefilm om Dreyfus-affæren og den anden var en lidt „vovet“ fransk farce: „Endelig alene“. Ifølge overleveringen skal det være *Sophus Madsen*, en anden dansk filmpioner, der stod bag forevisningen af den sidstnævnte film.

Efter erfaringerne med „Hafnia“ varede det nogen tid, før Elfelt igen vovede at gå i lag med filmforevisning. Det skete i november

1901. Den 13. november dette år kan man læse følgende i „Politiken“: „Et Kinoptikon i Smag med Panorama „Hafnia“, som for et Aarstid siden fandtes paa Amagerstr., aabnes i Dag i Frederiksberggade 27 i Etagen ovenover American Bar af Hoffotograf L. P. Petersen. Det er Hensigten daglig i Løbet af Eftermiddagen og Aftenen at give en Forestilling hver halve Time, og Forevisningerne omfatter levende Billeder med en Tilgift af Lysbilleder.“

Stadigvæk er filmen kun et led i et program sammensat af flere ting.

De film, der blev vist, var – som sædvanlig, når det var Elfelt, der stod bag – reportagefilm, og fortrinsvis med kongelige eller sågar kejserlige personer. Den 1. december 1901 er der bl. a. premiere på en film, der viser *Anna Larssen* i sit påklædningsværelse. I anmeldelsen af denne film hedder det til slut: „Bagefter præsenteres Billedet (d.v.s. filmen) omvendt, hvilket tager sig kuriøst ud“. Ja, hvad måtte man ikke gribe til for at more publikum.

Men heller ikke denne gang havde Elfelt heldet med sig. Hvornår hans „Kinoptikon“ lukkede, vides ikke med bestemthed, men i løbet af foråret 1902 bliver annonceringen i aviserne sjældnere og sjældnere for endelig i maj fuldstændig at forsvinde.

Blader man videre i aviserne fra 1902, støder man den 22. juni for første gang på en annonce fra „Odeon Teatret“, Frederiksbergallé 30. Åbningsprogrammet lød meget flot: „Les sept Chateaux du Diable. De 7 Dødsyndere“. „Odeon Teatret“ hørte ind under forlystelsesetablissementet „St. Thomas“, og den mand, der viste filmen her, var *Constantin Philipsen*. Dette hans første forsøg som filmforeviser skulle dog ikke blive langvarigt. Den 14. september 1902 støder man for sidste gang på en annonce fra „Odeon“.

Mens interessen for de levende billeder op til omkring år 1900 var ret stor, sker der på dette tidspunkt en forandring. Opfindelsen havde mistet nyhedens interesse, og først efterhånden som filmenes tekniske kvalitet forbedredes, og der kom gang i spillefilmproduktionen, blev det igen muligt at lokke folk ind til film. I 1906 begyndte vi som bekendt at producere spillefilm, men allerede flere år forinden var en sådan produktion godt i gang i udlandet. Da derfor Constantin Philipsen i efteråret 1904 bestemte sig til igen at fremvise film, kunne han byde publikum på et program, der stod højt over, hvad man før havde set her i landet. Den 17. september 1904 åbner han i Citypassagen, Østergade 26, „Kosmorama“, Danmarks første biograf. I sin artikel „Den svenske biografers fader“ i „Kosmorama 12“ undrer dr. *Idestam-Almquist* sig over, at jeg i en tidligere artikel i „Kosmorama“ har kaldt Philipsens biograf den første her i landet og ikke for eks. „Hafnia“ eller „Kinoptikon“. Men det er med velberåd hu. Før Philipsens „Kosmorama“ var der ingen biograf her i Danmark i den gængse betydning af ordet. Først med „Kosmorama“ baserede man et forlystelsesetablissement på film alene; i alle de andre tilfælde var filmene som nævnt ovenfor blot en del af en broget underholdning.

Philipsen havde succes med sin biograf, og det varede ikke længe, før der dukkede nye op andre steder i byen. Inden udgangen af 1905 finder man allerede følgende biografer i København foruden „Kosmorama“: „Biograf-Theatret“, „Nørrebro Biografteater“, „Kosmograf-Theatret“, „Biorama“ og „Thaumatograph-Theatret“. Og samme år får også provinsen sine første biografer. „Aalborg Biografteater“ åbner den 2. december 1905 og Århus' første biograf „Kosmorama“ den 30. december samme år.

„Biorama“, en af Københavns første biografer, havde adressen Østerbrogade 33. Den blev åbnet 1905 af Søren Nielsen.

